

УДК 657

ПАРАДОКСИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ

ВАЛЕРІЙ МОССАКОВСЬКИЙ,
професор кафедри обліку і аудиту
Київського славістичного університету

У статті висвітлено стан бухгалтерського обліку в Україні, що дало змогу з'ясувати необхідність уточнення чинної нормативної бази. Облік має формувати дані, які слід використовувати для поліпшення управління підприємством і всією економікою країни. Облік повинен мати соціальний напрям з метою підвищення добробуту малозабезпечених громадян.

Ключові слова: функції бухгалтерського обліку, узгодження обліку з чинним законодавством, ліквідація недоліків обліку.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останні наукові дослідження з питань управління економікою свідчать про те, що в основу концепції розвитку суспільства покладено *інституційний підхід*, яким передбачено правове та організаційне закріплення тих чи інших суспільних відносин [1, с. 307]. Це потребує вирішення низки питань, які б дали змогу чітко визначити суть цих відносин, законодавчо закріпити та в подальшому контролювати їх виконання.

Для цього треба передусім створити певні умови. Серед них найважливішими, на нашу думку, є наявність відповідного контролюючого органу, безумовне дотримання законодавчих актів та створення належного інформаційного забезпечення. Без таких умов формування інституційних відносин неможливе. Тому дослідження цього питання на практиці заслуговує на увагу.

Визначаючи необхідність вивчення обґрунтованості прийнятих законодавчих актів та низки інших нормативних положень, ми зосередили увагу на розгляді існуючого інформаційного забезпечення, насамперед на визначенні його ролі в процесі прийняття управлінських рішень.

Звернемося до висловлювань Е. Хендріксена та М. Ван Бреда, які зазначають: «Конгрес єдиною ціллю фінансової звітності та аудиту вбачає у розкритті можливих зловживань. Однак тепер зрозуміло, що ні звітність, ні аудит не можуть попередити ці зловживання. Класичним аргументом на користь державного регулювання є загроза монополізації. При відсутності конкуренції монополії можуть практично безмежно підвищувати ціну на свої товари, наскільки це

можливо. Державна облікова політика має брати до уваги соціальний благоустрій суспільства. Це не означає, що приватні інтереси інвесторів слід ігнорувати. Необхідність великомасштабної облікової політики на державному рівні передбачає, що звітність має входити прямо й опосередковано до компетенції національного уряду, а при її розробці потрібно брати до уваги соціальні, економічні та політичні наслідки прийнятих рішень» [2, с. 162, 166, 170].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Інформаційне забезпечення, що досягається бухгалтерським і оперативнотехнічним обліком, а також статистичними спостереженнями, має забезпечувати потреби управління на всіх рівнях, включаючи економічну політику на міжнародному рівні, певної держави, її відповідних органів і конкретного підприємства. Однак у процесі дослідження виявляються парадокси формування даних, узагальнення звітності окремих підприємств, а також фактичних даних усієї системи інституційних відносин. Потреба в подібних дослідженнях дуже актуальна.

Для належного інформаційного забезпечення на міждержавному рівні передбачалося застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і звітності з метою зіставлення звітності підприємств різних країн відповідно до вимог біржової діяльності, тобто дія МСБО і МСФЗ мала поширюватися на фірми, акції яких продаються на фондових біржах. Проте в подальшому це призвело до виникнення **першого парадоксу**, адже біржі окремих країн, зокрема Канади, Мексики та інших [3, с. 20], не дозволяють застосовувати ці стандарти, європейські біржі

передбачають застосовувати МСФЗ з певними допущеннями згідно з рішеннями Ради ЄС, а біржі США, де зосереджена основна маса подібних фірм, вимагають побудови звітності та аудиту за Законом Сарбейнса–Окслі–2002, яким визнано за необхідне застосування не стандартів, а прийнятих принципів бухгалтерського обліку. Тому остаточні рішення щодо створення єдиної системи ведення обліку в усіх країнах будуть досягнуті не скоро.

Для України більш важливе інше, адже у Законі «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визнано, що в основу побудови обліку мають бути покладені принципи бухгалтерського обліку, які відповідають тим, що застосовуються у США. На цьому наполягає і С. Голов [4], який вважає, що принципи обліку для нас мають домінуюче значення. Звідси випливає, що в Україні слід застосовувати систему обліку, яка дещо відрізняється від системи, передбаченої міжнародними стандартами. Це ставить під сумнів обґрунтованість усього бухгалтерського обліку, адже навряд чи набудуть великого поширення контракти з фірмами США, тому, на нашу думку, по-перше, це питання треба розглянути на Методичній раді при Міністерстві фінансів України та широко обговорити на наукових конференціях і бажано на з'їзді бухгалтерів України.

Другий парадокс полягає в тому, що в Україні намагаються розповсюдити міжнародні стандарти на всі підприємства. Наслідки цього вимагають окремого розгляду, адже спостерігаються значні ускладнення щодо формування даних. Найістотнішими слід вважати два моменти, а саме: надання можливості кожному підприємству застосовувати індивідуальну облікову політику та креативний облік.

Для розвинених країн ці моменти, як правило, вважаються нормальними, адже конкретна фірма, подаючи звіт власникам акцій, формує звітні дані у довільній формі, тобто так, як вважає за потрібне. Облікова політика характеризується досить повно і, крім того, пояснюються причини її зміни та вплив цих змін на фінансове становище компанії.

Українське підприємство, подаючи звіт статистичним органам, може охарактеризувати власну облікову політику, але звіт складатиметься згідно з індивідуальною обліковою політикою, яка буде (а може, не буде) узгоджуватися з податковим законодавством. Це створює суттєві проблеми при формуванні зведеної звітності, адже її наявність істотно змінює формування даних про наслідки діяльності національно-

го господарства країни. Потреба в цих даних дуже велика, їх отримують узагальненням даних усіх підприємств, тоді як у розвинених країнах для цього, як правило, використовують вибіркове обстеження.

В Україні застосування індивідуальної облікової політики призводить до значних похибок у показниках зведеної звітності. Визначити величину їх впливу практично неможливо, особливо за відсутності доступу до фінансової звітності окремого підприємства, а саме це розглядається як прояв креативного обліку. На негативний вплив подібних явищ указує С. Голов [5].

Оскільки ознайомитися з практикою ведення обліку конкретного підприємства України досить складно, а в окремих випадках неможливо, скористаємося даними контрактів, укладених із користувачами послуг. ТОВ «Воля-Кабель» надає послуги з телебачення із розрахунку за місяць (з ПДВ) 51,8 грн, у тому числі за користування двома тюнерами 19,8 грн. Все це передбачено в контракті, але виникає запитання щодо оплати вартості тюнерів. Вартість одного з них становить 400 грн. Користувач може його придбати або сплачує встановлену суму за його використання. Це обладнання за вартістю є малоцінним предметом і його вартість згідно з чинними нормативними документами має погашатися списанням на витрати виробництва, однак товариство передбачає його оплату, тому виникає потреба уточнити, на яких засадах це має відбуватися. Цей факт можна розглядати як оренду обладнання, але яку (операційну чи фінансову) та на який строк використання. Відповідно до чинного законодавства оренда може стосуватися, з одного боку, довгострокових активів, а не малоцінних предметів; а з другого боку, слід знати, який строк оренди, адже вона може тривати досить довго і користувач, наприклад за 10 років, має сплатити суму в кілька разів більшу, ніж вартість тюнера, хоча обладнання й не переходить у власність платника. Оскільки кількість користувачів послугами цієї фірми може сягати мільйонів осіб, то власники фірми отримують досить великі дивіденди.

Цей факт слід розглядати як приклад, але він не поодинокий.

Тут виникає запитання: як до подібного факту має ставитися аудитор? Якщо вважати, що фірма має право застосовувати власну облікову політику, то аудитор у висновку має засвідчити цей факт і не звертати уваги на те, яку суму переплачує користувач, якщо він не придбав у фірми це обладнання, або на те, чи повинна фірма зменшити абонплату після по-

гашення вартості тонера.

Наслідки застосування індивідуальної облікової політики можна простежити на прикладі розміру ставки резерву щодо погашення кредитних зобов'язань клієнтів. Наприклад, банк може мати цю ставку на рівні 40%, погашення зобов'язань з метою контролю може здійснюватися на рахунок центрального банку, що призводить до зменшення прибутку, який підлягає оподаткуванню. Подібне явище спостерігається в разі, якщо банк надає кредити власним працівникам, про що повідомлялося у пресі.

Несплачена заборгованість жителів конкретного будинку повідомляється іншим його мешканцям через вивішування списку боржників, що значною мірою сприяє сплаті зобов'язань. А хто бачив подібні повідомлення про прострочену заборгованість кредиторів банку? А це дало б змогу виявити багато фактів, які заслуговують на увагу.

Попередити подібні факти застосування індивідуальної облікової політики можна, якщо користуватися Указом Президента України про можливість доступу для вивчення звітності окремих підприємств. Передбачити наслідки здійснення подібного заходу практично неможливо, але необхідність цього, на нашу думку, досить значна.

Третім парадоксом, який є найістотнішим для підприємств України, є те, що згідно з рішенням Верховної Ради України акціонерам, які володіють простими акціями, не виплачують дивіденди. Це обумовлює негативний вплив на інвестиційні процеси. Ну яка особа, що має вільні кошти, купуватиме звичайні акції, вкладаючи кошти у конкретне підприємство? Тому українці зберігають їх на депозитних рахунках у банках. Останні намагаються за рахунок підвищення процентних ставок якомога більше зібрати коштів для вкладання в економіку країни. Однак при цьому ускладнюється процес використання цих коштів, адже позичальник, одержавши кредит, має забезпечити його використання з рівнем рентабельності 30–40%, оскільки банк установлює кредитну ставку на рівні 20–30%. Хіба можна вважати такі відсотки нормальними? Особливо це характерно для галузей із тривалим циклом виробництва.

Четвертий парадокс є не менш важливим, адже в країні зменшується кількість банків, які перебувають у власності громадян України. За кордоном подібні явища не спостерігаються. Все більше українських банків викуповують іноземці, що призводить до відпливу капіталу за кордон, оскільки, сплативши податок на прибуток, решту суми банк залишає іно-

земному власнику.

Водночас банківські кредити необхідні дрібному бізнесу, адже він призупиняє свою діяльність через податкову політику та неможливість залучення фінансового капіталу. Про наслідки цього явища свідчать дані щодо ролі малих і середніх підприємств у економіці розвинених країн, наведені С.Головим [6]. Ці підприємства залучають до роботи 97–99% усіх працівників країни, тоді як в Україні – лише 61%. У зв'язку з цим спостерігаються значні втрати, адже непрацююче населення не поповнює бюджет країни і, що важливо, бюджет пенсійного фонду. Особливо гостро ця проблема постане, якщо буде дано дозвіл на від'їзд населення України за кордон. Прикладом може бути той факт, що за півтора року до Португалії виїхало 320 тис. будівельних працівників, а Уряд України систематично приймає рішення про залучення працівників Туреччини до будівництва доріг Київ–Одеса та Київ–Бориспіль.

Соціальний напрям бухгалтерського обліку тісно переплітається із податковим законодавством. Саме тут криються кілька парадоксів. Звернемося до конкретних прикладів.

У Німеччині із заробітної плати утримуються відрахування до пенсійного фонду та на інші соціальні потреби (38%), податок з доходів фізичної особи (20%) та податок на покриття витрат на потреби регіону (8%). Отже, відрахування до пенсійного фонду сплачує сам працівник, а це означає, що відсутній «чистий» заробіток без проходження через бухгалтерію. Суттєвою відмінністю є те, що, виходячи на пенсію, працівник отримує пенсію у розмірі 100% заробітку за останнім місцем роботи. Як правило, це притаманне економіці багатьох розвинених країн.

Така схема формування та виплати заробітку окремим працівникам дає змогу відмовитися від сплати сум у конвертах, адже тепер власник підприємства включає весь заробіток у витрати підприємства, зменшуючи тим самим прибуток, що підлягає оподаткуванню.

Особливо вигідний такий підхід підприємствам, товари яких реалізуються за кордон і ціни на які визначено низькими, що призводить до сплати штрафів згідно з демпінговим законодавством. Для України за чинним Податковим кодексом це може мати істотне значення, адже збільшуються відрахування до пенсійного фонду і ця сума дає змогу підвищити пенсії пенсіонерам.

Такого підходу вимагає і ЄС, коли доводить, що в Україні заробітна плата має низьку частку у витратах

на виробництво товарів, що продаються за кордон. На це спрямовані розробки, що запроваджуються у деяких підприємствах Європи для обґрунтування підвищення ставок оплати окремих працівників.

Зрозуміло, що такий підхід до формування коштів пенсійного фонду потребує відповідного уточнення відсоткових ставок при обчисленні пенсій конкретних категорій працівників.

На сьогодні актуальним є питання про нарахування пенсії науковим працівникам. Згідно з податковим законодавством все виглядає більш-менш нормально, адже розмір пенсії встановлюється на рівні 90% заробітку. Це досить висока ставка, однак дуже багато пенсіонерів відмовляються від цього і переходять на загальну систему оподаткування (можна припустити, що це стосується працівників науково-дослідних установ). Причина криється в тому, що, за роз'ясненнями Міністерства освіти і науки України, відповідно до ст. 24 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.91 р. № 1977-ХІІ (із змінами, внесеними Законом України від 22.09.2006 р. № 190-V), пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику при досягненні пенсійного віку чоловікам за наявності стажу роботи не менш як 25 років, у тому числі стажу наукової роботи не менш як 20 років.

У довідці, яку видає недержавний вищий навчальний заклад III–IV рівнів акредитації, для подання її до відділення Пенсійного фонду для оформлення наукової пенсії, розмір заробітної плати науково-педагогічного працівника цього закладу не повинен бути більшим, ніж розмір посадового окладу (із доплатою за науковий ступінь та надбавкою за стаж роботи) науково-педагогічного працівника відповідної посади у державному вищому навчальному закладі.

Подібне тлумачення положень Пенсійного фонду України щодо виплати пенсій науковим працівникам можна вважати нормальним, однак на практиці виявляється, що при обчисленні середнього заробітку до уваги беруть лише заробітну плату працівника за основним місцем роботи, а в разі, якщо він працював у такому навчальному закладі за сумісництвом, ця частина його заробітку не враховується при визначенні розміру індивідуальної пенсії.

Отож виникає два парадокси, а саме: як у цьому випадку розуміти сумісництво, адже ВНЗ установлює певні доплати не за сумісництвом, а з метою за-

лучення до співпраці висококваліфікованих спеціалістів або додатково оплачує підготовку монографій, підручників тощо, проте ці суми чомусь не враховуються, хоча на них роблять відрахування до пенсійного фонду, що, на нашу думку, суперечить будь-якій логіці, оскільки сума заробітку при розрахунках зменшується на 30–40%.

Парадоксальними видаються також особливості оподаткування доходу з фізичних осіб, особливо якщо порівняти практику оподаткування в інших країнах. Так, за даними Д. Деми [7, с. 198], федеральний податок з індивідуальних доходів громадян США сплачується залежно від стану сім'ї (одинокий, одружений, глава сім'ї тощо), але спостерігається суттєва диференціація платежів.

Шкала ставок федерального прибуткового податку з індивідуального доходу громадян США, дол.

Оподатковуваний дохід	Ставка та розміри податку
До 24 650	15%
24 650 – 59 750	3 697,5 + 28% із суми, що перевищує 24 650
59 750 – 124 650	13 525,5 + 31% із суми, що перевищує 59 750
124 650 – 271 050	33 644,5 + 36% із суми, що перевищує 124 650
Більш як 271 050	86 348,5 + 39,6% із суми, що перевищує 271 050

Згідно з Податковим кодексом України скасовано раніше існуючий порядок, який мав близьку до США градацію ставок податку, коли до бюджету сплачувався податок з доходів високооплачуваних працівників за ставкою 40%, а в останній редакції Податкового кодексу всі громадяни сплачують цей податок за ставкою 12%, а високооплачувані – аж 13%. Тим самим створено високу диференціацію доходів громадян України, що суперечить інституційній основі функціонування суспільства України.

Спостерігаються парадоксальні явища щодо податкової політики в Україні. Підтвердженням цього є ті зміни, які сталися при обчисленні податку з прибутку підприємств. Досить докладний аналіз порядку визначення суми прибутку, що підлягає оподаткуванню, наведено у статті Є. Свідерського та Д. Свідерського [8].

Найістотнішими відмінностями між бухгалтерським обліком і вимогами податкового законодавства, на нашу думку, слід вважати такі:

а) порядок формування витрат;

б) особливості відображення в обліку.

Залишаючи поза увагою обґрунтованість доказів щодо виключення витрат, які не беруться до уваги при обчисленні прибутку, слід погодитися з доказами С. Голова [3] щодо побудови бухгалтерського обліку як багатоцільового, що дає змогу порівняно легко формувати витрати за різними ознаками. Однак ця легкість спостерігатиметься за умови використання комп'ютерних технологій. А як бути при ручній обробці даних? Наскільки реєстри журнально-ордерної форми підготовлені до подібних операцій?

Потрібно переглянути чинні положення щодо обліку загальновиборничих витрат. Якщо їх не включати до виробничої собівартості, а списувати на рахунок 79, виникає потреба зміни методики ведення обліку продукції, виконаних робіт і послуг. При цьому не може бути застосована методика, запропонована С. Головим, необхідно уточнювати певні нормативні документи.

Аналогічне положення спостерігається щодо обліку основних засобів. Це стосується складу об'єктів та порядку нарахування амортизації, адже її розрахунки за методикою, яка ґрунтується на тривалості експлуатації об'єкта та згідно з податковим законодавством, не зіставні з двох причин, а саме:

а) економічної доцільності, адже строк експлуатації будівлі може становити 20–25 років;

б) порушення вимог формування управлінської інформації через необґрунтованість визначення собівартості продукції, робіт і послуг, що дає змогу підприємству завищувати собівартість і відповідно ціни продажу цих об'єктів.

Спірним залишається факт застосування на підприємстві кількох методик нарахування амортизації, особливо відповідно до вимог іноземних інвесторів. Тому виникає потреба приведення у відповідність даних бухгалтерського і податкового обліку. На нашу думку, доцільно розробити норми амортизаційних відрахувань, які б наближалися до методики, яка існувала до 1990 р. і застосовувати її при веденні бухгалтерського обліку і при обчисленні податку, уточнивши за необхідності ставку податку. Якщо перебудувати облік амортизації згідно з податковим законодавством, то досягти зіставності даних конкретного підприємства та всієї економіки країни у динаміці практично неможливо, особливо якщо вноситимуться зміни у законодавство. Наслідки подібного процесу важко передбачити. Роль статистики як

науки, яка вивчає зміни в економіці країни, втрачається. Потрібно переходити на вибіркове обстеження, але це призводить до суттєвих помилок, про що свідчить дослідження В. Швиркова [9].

Не менші складності спостерігаються щодо сплати ПДВ, адже на товар, що надходить із-за кордону, сплачується мито (при цьому до вартості товару входять транспортні послуги), а також податок на додану вартість. Виходить, що відбувається істотне наповнення бюджету, а економічне положення населення погіршується.

На нашу думку, всього цього можна було б не допустити, якби до розробки Податкового кодексу та його обговорення залучалися бухгалтери, які є відповідальними виконавцями цього Кодексу (але мало захищені). З огляду на велику чисельність працівників цього профілю, а також рівень їх спеціальної підготовки потрібно було б дослухатися до їх пропозицій. Для цього треба проводити в Україні щороку з'їзди бухгалтерів, як це роблять у Російській Федерації.

Негативні ознаки недосконалості економічної політики держави проявляються також у ціновій політиці окремих підприємств. Це виникає через індивідуальну облікову політику, а також через згоду уряду на підвищення цін продажу товарів споживання та наданих населенню послуг. Причиною такого відношення з боку уряду до зростання цін є те, що це сприяє збільшенню надходжень до бюджету через сплату ПДВ та інші подібні платежі.

При цьому значно зростають прибутки підприємств і водночас зменшуються доходи населення. Наприклад, доцільно розглянути порядок оплати послуг при користуванні телефоном. Якщо житель Німеччини телефонує в Україну, то він має сплачувати за 1 хв. розмови 0,04 євро, а житель України – в чотири–п'ять разів більше. Якщо вважати, що собівартість цієї послуги в Україні значно нижча, то можна припустити, що рівень рентабельності становить кілька тисяч відсотків.

Аналогічна картина спостерігається щодо вартості послуг підприємств житлово-комунальної галузі. Звернемося до конкретних фактичних даних. У травні 2011 р. мешканці однієї квартири у Голосіївському районі міста Києва отримали квитанцію, в якій зазначено, що вони мають сплатити квартплату, в тому числі 132 грн за прибирання прибудинкової території. У квартири зареєстровані чотири особи, а проживають

двоє пенсіонерів, які є інвалідами першої та другої груп. Один із них взагалі не виходить на вулицю, проте має сплачувати за рік півтори місячні пенсії за прибирання прибудинкової території. У червні отримано документ по квартплаті, в якому плата за цією статтею об'єднана із прибиранням будинку, але насправді така послуга не надається.

Зазначені факти потребують детального вивчен-

ня. Для цього слід узагальнити результати діяльності конкретних підприємств та узгодити їх з економічною політикою держави, яка має бути спрямована на підвищення життєвого рівня громадян, особливо тих, які отримують низькі доходи. Всього цього можна досягти в разі залучення представників громадськості.

ВИСНОВКИ

Вивчення змін, що відбулися за останні роки в економічній політиці держави, свідчать, що бухгалтерський облік потребує перегляду з метою приведення його у відповідність до потреб управління не тільки підприємством, а й усією державою. Для цього потрібно переглянути чинне законодавство, підпорядкувати його до соціальних вимог суспільства, передусім малозабезпечених громадян. На це має бути спрямована економічна політика держави і насамперед інформаційне забезпечення, що має досягатися через відповідну побудову обліку.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Сучасний* словник іншомовних слів – К.: Довіра. – 2006. – 789 с.
2. *Хендриксен Э.С.* Теория бухгалтерского учета; пер. с англ.; под ред. проф. Я.В. Соколова / Э.С. Хендриксен, М. Ван Бреда. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576 с.
3. *Веріга Г.* Проблемні аспекти трансформації фінансової звітності підприємств України відповідно до принципів МСФЗ / Г.Веріга, А.Савро // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 9. – С. 19–25.
4. *Голов С.* Теорія багатоцільового бухгалтерського обліку / С. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 4. – С. 4–13.
5. *Голов С.* Креативний облік – загроза професії та суспільству / С. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – №1. – С. 31–42.
6. *Голов С.* Бухгалтерський облік та фінансова звітність малих і середніх підприємств / С.Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 10. – С. 3–15.
7. *Дема Д.І.* Оподаткування фермерських господарств США / Д.І. Дема. – Житомир: Полісся. – 1999. – 232 с.
8. *Свідерський Є.* Удосконалення методики бухгалтерського обліку податку на прибуток згідно з Податковим кодексом України / Є.Свідерський, Д. Свідерський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – №3. – С. 3–7.
9. *Швырков В.В.* Тайна традиционной статистики Запада / В.В. Швырков. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 144 с.

В статті освітлено состояние бухгалтерского учета в Украине, что позволило определить необходимость уточнения действующей нормативной базы. Учет должен формировать данные, которые необходимо использовать для улучшения управления предприятием и всей экономикой страны. Учет должен иметь социальное направление с целью повышения благосостояния граждан, прежде всего, малообеспеченных.

Ключевые слова: функции бухгалтерского учета, согласование учета с действующим законодательством, ликвидация недостатков в учете.